

EMU ja työmarkkinat

JAAKKO KIANDER

1 Johdanto

Euroopan raha- ja talousliiton eli lyhyesti EMUn kolmas vaihe käynnistyy Maastrichtin sopimuksen mukaan viimeistään vuonna 1999. Kuten tunnettua, kolmas vaihe merkitsee siirtymistä Euroopan unionin yhteiseen raha- ja valuuttapolitiikkaan, tarkemmin sanottuna yhteiseen rahan ja keskuspankkiin. Yhteisen rahan myötä katoaa mahdollisuus käyttää itsenäistä raha- ja valuutta-politiikkaa talouden suhdanne- ja sopeutumisongelmien hoitoon. Monen mielestä tämä on pelkästään hyvä asia, koska itsenäinen valuuttakurssipolitiikka ei ole ollut pelkästään menestyksellistä tai sitä ei ole sellaiseksi koettu.

EMU-jäsenyyden myötä ongelmaksi saattaa muodostua sopeutuminen sellaiseen kilpailukykyä odottamattomalla tavalla heikentävään häiriöön, joka on aiemmin totuttu hoitamaan devalvaatiolla. Yleensä arvellaan tällaisten shokkien luovan sopeutumispaineita nimenomaan työmarkkinoille. Siksi tässä artikkelissa tarkastellaankin EMUa juuri työmarkkinoiden näkökulmasta. Aluksi kerrataan kuitenkin tähänastisen EMU-keskustelun esiintuomia näkökantoja.

2 Keskustelu EMUsta

2.1. Kotimaiset optimistit

Eurooppalaisessa ja suomalaisessa keskustelussa EMUsta korostuu usein optimistinen näkemys, jonka mukaan EMU ratkaisee nykyiset ongelmat eikä aiheuta uusia. Yhteiseen rahan ja kurinalaisempaan finanssipolitiikkaan siirtymisen uskotaan muuttavan taloudellista käytäytymistä siten, että maiden väliset inflaatioerot poistuvat. Mahdollisia sopeutumistarpeita ei ole Suomessa paljoa problematisoitu. On usein tyydytty toteamaan, että työmarkkinoiden on joustettava entistä enemmän. Esim. *Oksanen* (1994) katsoo, että työntekijöille luulisi olevan samantekevää, sopeutuvatko reaalityöt devalvaation seurauksena vaiko nimellispalkkoja alentamalla. *Hetemäki* (1993, 1994) tuo esiin valuuttakurssimuutosten haitat ja pitää parhaana järjestelmää, jossa palkat sopeutuvat yritys- ja alakohtaisesti kannattavuuden muutoksiin. Samansuuntaisia kantoja, joissa sopeutumistarve myönnetään mutta palkkajoukon katsotaan riittävän, ovat esittäneet mm. *Honkapohja* (1994), *Alho ja Widgren* (1994) ja *Hjerppe* (1993).

2.2. Kuuluuko Suomi optimaaliseen valuutta-alueeseen?

Keskeinen kritiikki EMUa vastaan on se, ettei 12 tai 16 jäsenmaan yhteenliittymä muodosta optimaalista valuutta-aluetta. Keskeisten valtioiden ydin-EMU (Saksa, Ranska, Beneluxmaat) on käytännössä optimaalinen valuutta-alue, mutta sen sijaan on asetettu kyseenalaiseksi kuuluvatko Kreikka, Portugali, Suomi ja Norja tähän ryhmään. Epäilyksiä ovat esittäneet varsinkin nimekkäät amerikkalaisekonomistit kuten *Feldstein* (1992), *Eichengreen* (1993) ja *Krugman*.¹ Skeptikkojen mielestä reuna-alueiden liittäminen EMUun aiheuttaa riskin pysyvästä suurtyöttömyydestä näissä maissa, koska häiriötä ei voida enää eliminoida valuuttakurssien muutoksilla ja koska mittavaa työvoiman liikkuvuutta ei ole näköpiirissä. Se kuuluuko Suomi samaan optimaaliseen valuutta-alueeseen kuin Keski-Euroopan maat on epäselvää. Lontoolainen *CEPR* (1992) on raportissaan suhtautunut epäillen mm. Norjan ja Suomen EMU-jäsenyyden mielekkyyteen näiden maiden poikkeavan suhdannekehityksen vuoksi. Toisaalta *Kajaste* (1993) on esittänyt arvioita, joiden mukaan Suomen teollisuuden rakenne ja sen kohtaamat häiriöt eivät olennaisella tavalla poikkea EU-maiden tilanteesta, joskin häiriöt ovat Suomessa olleet suurempia.

2.3. EMU-kritiikki Suomessa ja Ruotsissa

Kotimaiset EU-vastustajat (esim. *Esa Ylikoski* (1994) ja *Hilkka Pietilä* sekä presidenttiehdokkaat *Korhonen*, *Tiainen* ja *Andersson*) näkevät EMUn pelottavana talouspoliittisena pak-

¹ Myös suomalais-amerikkalainen *Bengt Holmström* on haastattelussa esittänyt tämänsuuntaisia kantoja. Samasta syystä amerikkalainen investointipankki Merrill Lynch suhtautuu varauksin Suomen ja Ruotsin EMU-jäsenyyteen (*Helsingin Sanomat* 2.8.1994).

kopaitana, joka estäessään järkevän valuuttakurssisopeutuksen ajaa epäsymmetrisistä shokeista kärsivät maat pysyvään suurtyöttömyyteen ja tuhoaa pohjoismaisen hyvinvointivaltion. Vastustavat puheenvuorot eivät ole olleet kovin analyttisiä eikä suomalaisista ekonomisteista ole juuri kritikkoja löytynyt.

Tilanne on hieman toinen Ruotsissa, missä EMUun suhtaudutaan paljon epäilevämmiin. Jäsenyydestä neuvoteltaessa Ruotsi varasi itselleen oikeuden päättää erikseen EMUun osallistumisesta. Tunnetut ruotsalaisekonomistit (mm. *Lars Jonung*, *Assar Lindbeck* ja *Nils Lundgren*)² ovat julkisesti torjuneet Ruotsin osallistumisen rahaliittoon, koska katsovat että devalvaatio on ainoa keino torjua tehokkaasti vientihintojen laskun vaikutukset. Suomalais-ruotsalaisen asenne-eron taustalla lienevät toisaalta Suomen valtiojohdon traumaattiset kokemukset valuuttamarkkinoiden myllerryksestä ja pitkä itseruoskinta devalvaatio-inflaatiokierteen vuoksi, sekä toisaalta ruotsalaisten väljempi keskusteluperinne ja pragmaattinen suhtautuminen D-vitamiinin käyttöön. Ruotsissahan on viimeisen 20 vuoden aikana turvaututtu herkemmin valuutan heikentämiseen kuin Suomessa, missä taas työttömyyden on annettu nousta korkeammaksi.

3 Poistuvatko häiriöt EMUn myötä?

On selvää, että Suomen kaltaisessa pienessä taloudessa luopuminen omasta rahasta (eli pienestä spekulatioille alttiista valuutasta) ja liittyminen rahaliittoon on omiaan lisäämään ra-

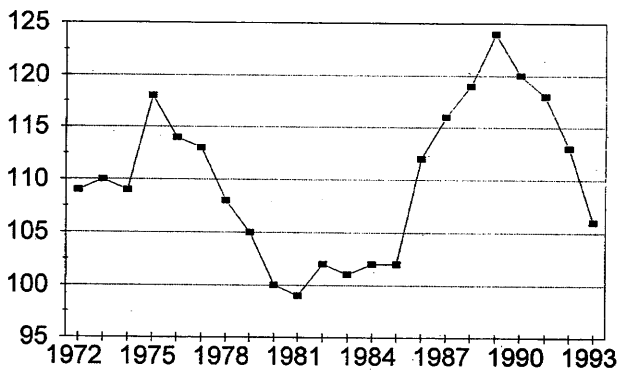
² Ruotsalaisekonomistit ovat esittäneet kantansa ainoastaan lehtihaastattelussa (mm. *Dagens Nyheter* 21.4.1994). Epäsuorasti tuki on ilmaistu näkemyksellä, jonka mukaan Ruotsin alhainen työttömyys 1980-luvulla oli seuraus nimenomaan aktiivisesta valuuttakurssipolitiikasta; *Calmfors* (1993).

hataloudellista vakautta. Mitä todennäköisimmin korkotason vaihtelut tasoittuvat vaikka ne eivät lopukaan. Maksutaseongelmat suhteessa muihin EMUn jäsenmaihiin poistuvat samoin kuin valuuttakurssiriski. Sen sijaan ei ole mitenkään ilmeistä, että reaalikorko alenisi pit-

källä aikavälillä. Suomalaisissa jäsenyysvaikutustutkimuksissa näin oletetaan jostain syystä käyvän, ruotsalaisessa selvityksessä tähän ei uskota (ks. VATT 1992, Alho et al 1992, Alho ja Widgren 1994, Utrikesdepartementet 1992).

Kuvio 1 *Vaihtosuhte.*

Vaihtosuhte

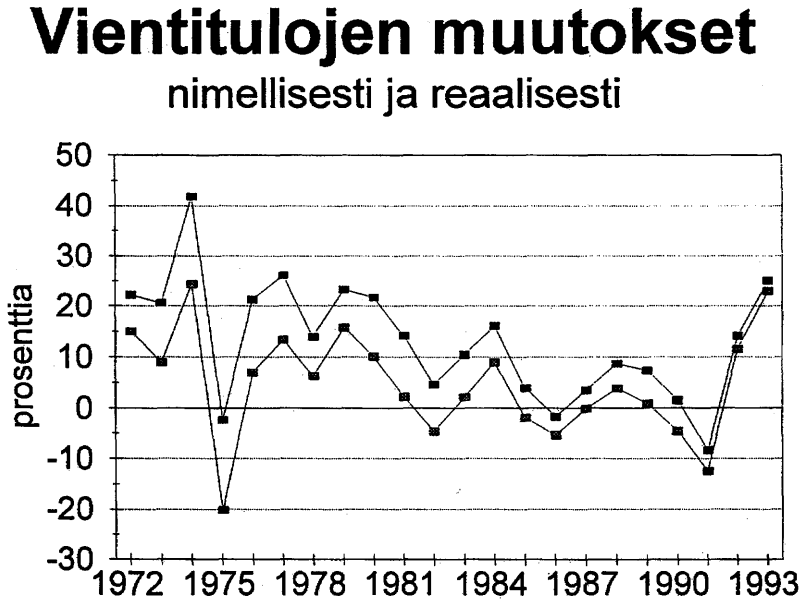

Vaikka rahataloudelliset häiriöt olennaisesti vähenevät EMUn toteutuessa, ei ole luultavaa, että reaaliset shokit olisivat maailmasta loppuneet. Suomen kannalta keskeinen sopeutumispaineita aiheuttanut reaalin häiriö on ollut vaihtosuhteen muutos (kuvio 1). Meillä on ikäviä kokemuksia siitä, että vaihtosuhte on heikentynyt samanaikaisesti vientikysynnän kanssa. Tämä on johtanut vakaviin maksutaseongelmiin mm. vuosina 1975 ja 1991. Vuonna 1975 reaaliset vientitulot supistuivat peräti 20 % ja vuonna 1991 yli 10 % (kuvio 2). Molemmilla kerroilla vaikea ulkoinen epätasapaino korjattiin devalvaatioilla. Reaaliset vientitulot ovat supistuneet jonkin verran myös vuosina 1982, 1985, 1986 ja 1990. Vuonna 1982 marka devalvoitiin ja vuonna 1986

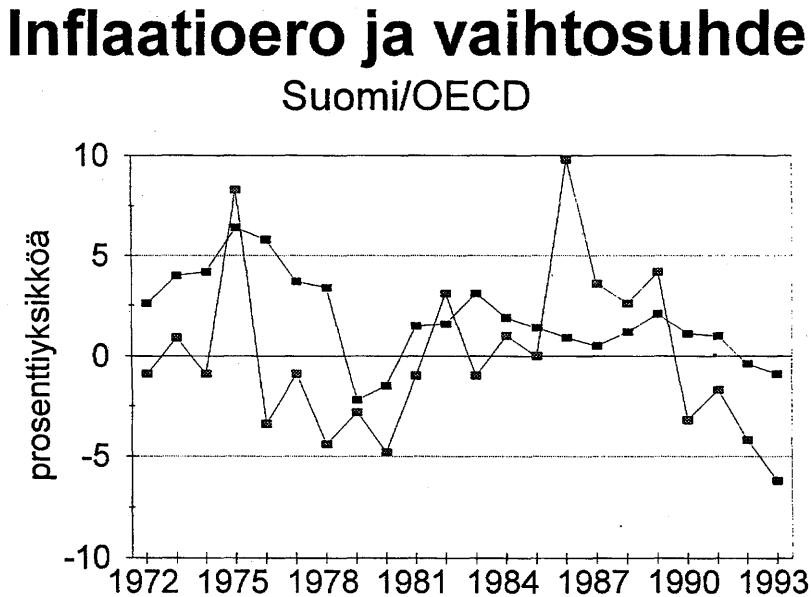
koettiin voimakas devalvaatiospekulaatio, jonka Suomen Pankki kuitenkin onnistui torjumaan.

Rahaliiton jäsenenä vaihtotaseen vajeella ei ole siis juurikaan merkitystä eikä siksi ole myöskään samanlaista pakottavaa ulkoisen tasapainon oikaisutarvetta. Vaihtosuhdetriiseihin on kuitenkin myös liittynyt vientiteollisuuden kannattavuuden raju heikkeneminen. Devalvaatio on parantanut kannattavuutta nopeasti. Mutta entä jos ei voida devalvoida? Tällöin ainoaksi mahdollisuudeksi jää kivulias ja hidasvaikutteinen toiminnan saneeraaminen ellei huonompiin aikoihin ole osattu varautua (aiemmin koetut vientihintojen laskut näyttävään tulleen teollisuudelle ainakin osittain yllätyksenä ellei sitten voida olettaa niiden luottaneen

Kuvio 2 Vientitulojen muutokset (ylempi viiva nimellinen muutos, alempi reaalininen).

Kuvio 3 Inflaatioero ja vaihtosuhte (ylempi viiva inflaatioero, alempi vaihtosuhde).

valuuttakurssien joustavan aina hädän hetkelä). On vaikea nähdä miten vuosina 1975 ja 1991 koetuista suurista tulojen pudotuksista olisi voitu selvittää ilman devalvaatioita: ilman valuuttakurssioikaisua vientiyritysten käyttökatteet olisivat ilmeisesti jääneet negatiivisiksi ja toiminta käynyt mahdottomaksi. Lukija voi arvailla mielessään, mitä kansantaloudellisia seurauksia olisi ollut suuryritysten konkurseilla.

Monesti katsotaan, että tasapainoisen kehityksen riittävä edellytys on se, että oma inflaatiomme ei ylitä kilpailijamaiden inflaatioita. Tosiasia on kuitenkin, että vientihintamme (ja vaihtosuhte) vaihtelevat myötäsyklisesti ja paljon enemmän kuin kuluttajahinnoilla mitattu inflaatio (kuvio 3). 1970-luvulla inflaatiomme oli osittain kotitekoista ja selvästi nopeampaa kuin OECD-maissa keskimäärin (epäilemättä osittain vuoden 1967 suurdevalvaation perintönä). Sen sijaan 1980-luvulla Suomen inflaatiovauhti ylitti OECD-maiden keskiarvon vain lievästi. Lisäksi inflaatioeron kompensoi parantunut vaihtosuhte. Inflaatioeron taustalla lieneekin ollut 1980-luvun edullinen vaihtosuhtekehitys; viennin hyvä kannattavuus valui kotimaiseen kysyntään ja nosti kotimaisista hintatasoa. Jälkikäteen arvioiden voidaan tietysti sanoa, että 1980-luvun hinnanasettajien olisi pitänyt pidättäytyä hintojen ja palkkojen korotuksista ja ymmärtää, että vaihtosuhte heikkenee rajusti 1990-luvun alussa. Näin suurta viisautta ei kuitenkaan maasta löytynyt.³

Kysymys kuuluukin: kuinka käy tulevaisuudessa, jos vaihtosuhte ensin paranee voimakkaasti ja joskus taas romahtaa niin, että vientitulot laskevat vuodessa 10 tai 20 prosenttia? Kysymys ei ole pelkästään teoreettinen. Kuvion 1 perusteella tämä on suorastaan odotettavaa.

4 Palkkajoustavuuden ongelmat

Kaavamaisesti ajatellen itsenäisestä valuutta-

kurssipolitiikasta luopuminen ei aiheuta mitään ongelmaa, koska työntekijöille pitäisi olla samantekevää alenevatko reaali-palkat devalvaation tai nimellispalkkojen alentamisen seurauksena (Hetemäki 1993, Oksanen 1994, Honkapohja 1994). Työntekijäpuolen haluttomuutta nimellispalkan alennuksiin ja valmiutta hyväksyä devalvaatio ei ole juurikaan mietitty - implisiittisesti ehkä ajatellaan työväen kärsivän rahailluusiosta. Nimellispalkkojen pudotukseen liittyy kuitenkin enemmän ongelmia kuin devalvaatioon.¹

Keskeinen ongelma on se, että palkkoja alentamalla on vaikea saavuttaa yhtä suurta kustannustason alenemista kuin devalvaatioilla; useinhan devalvaatiot ovat olleet varsin tuntuja, yli 20 prosenttia (suuria devalvaatioita on ollut vuosina 1957, 1967, 1977-78, 1991 ja 1992). Samansuuruiset palkanalennukset johtaisivat mitä todennäköisemmin hallitsemattomaan deflaatiokierteeseen (nimellistulojen laskusta on kokemusta viimeksi 1930-luvulta, mutta kokemukset eivät ole rohkaisevia). Koska korkotasoa ei yleensä ole mahdollista pudottaa 20 prosenttia, olisi seurauksena reaalikoron nousu sietämättömän korkealle. Raha-liiton jäsenenä Suomi ei voisi itse asiassa vaikuttaa nimelliskorkoihin mitenkään, joten kustannustason aleneminen merkitsisi vastaavan suuruista reaalikoron nousua.

Käänteisiä ongelmia liittyy palkkojen suureen joustavuuteen silloin, kun vaihtosuhte ja yritysten kannattavuus paranee. Joustavuuden puolestapuhujien pitäisi loogisuuden nimissä hyväksyä myös se mahdollisuus, että nimellispalkkoja korotettaisiin hyvinä vuosina jopa 10-20 prosenttia. Täysin joustavat palkat johtaisivat todennäköisesti erittäin epästabiliin rahatalouden kehitykseen, jossa nimelliskoron

¹ Olen toisaalla (Kiander 1994) esittänyt yksinkertaisen mallin, jossa työmarkkinat sopeutuvat epäsymmetrisesti erisuuntaisiin shokkeihin.

pysyessä vakaana reaalikoron vaihtelut olisivat äärimmäisiä.

Devalvaation ilmeinen etu palkkajousto- verrattuna onkin se, ettei se romautta tuloloja silmääräpäyksessä vaan tuontihintojen nousu tapahtuu vähitellen. Sen sijaan kilpailukyky parantuu välittömästi toisin kuin palkkoja alennettaessa, jolloin ottaa aina aikansa ennenkuin kaikki kotimaiset panoshinnat alenevat. Toisin sanoen hyödyt tulevat heti ja haitat myöhemmin, mikä inhimillisesti katsoen on tietysti miellyttävämpää kuin deflaatiovaihtoehtodossa toteutuva päinvastainen järjestys.

5 Miten EMUssa voidaan sopeutua häiriöihin?

5.1. Vaihtoehdot

Tulevaisuudessakin lienee syytä varautua tilanteeseen, jossa kotimaista kustannustasoa on esim. vaihtosuhteen heikkenemisen vuoksi alennettava huomattavasti, jotta yritysten toimintaedellytykset säilyisivät ja työllisyystilanne pysyisi siedettävänä. Välttämätön sopeutuminen voidaan toteuttaa eri tavoin. Periaatteissa vaihtoehtoja ovat:

- nimellispalkkojen alentaminen
- voitoista tinkiminen
- irtisanomiset ja tuotannonsupistukset
- julkisen vallan tuki
- työajan joustaminen

5.2. Palkkajousto

Edellä arvioitiin jo suurten palkanalennusten vaikutuksia, joiden todettiin deflaatiovaaran takia olevan vähintäänkin ongelmallisina. Maailmalla ei myöskään ole 1930-luvun jälkeen toteutettu mainittavia nimellispalkkojen alennuksia joten on epäselvää missä määrin sellaiset meilläkin olisivat mahdollisia.

Siirtyminen suhdanneherkillä aloilla osit-

taiseen bonuspalkkaukseen voisi tarjota mahdollisuuden jonkinasteiseen nimellispalkkajousto- on. Nimellispalkan alentaminen saattaisi olla läpivietävissä, jos kyseessä olisi tuloksesta riippuvan palkanlisän alentaminen, jonka mahdollinen aleneminen olisi etukäteen työntekijöiden tiedossa. Tällä tavoinkaan on tuskin mahdollista saavuttaa tuntevia yleisiä palkanalennuksia, joskin alakohtaisesti jousto voi olla merkittävä.

5.3. Irtisanomiset

Perinteisesti eniten käytetty sopeutuskeino on työvoiman vähentäminen laskukausina. Keino on huono, koska se usein johtaa myös pysyvään työttömyyden kasvuun. Talouden dynamiikka näyttää sekä meillä että muualla olevan epäsymmetrinen; laskukausina työttömyys kasvaa, nousukausina taas palkat. Tämä johtaa helposti siihen, että työttömyys nousee trendinomaisesti yli suhdannekierron, kuten on käynyt 1970-luvun alun jälkeen EU-maissa. Nousukaudet taittavat palkkainflaation ja korkojen nousuun ennen kuin työttömyys ehtii olennaisesti alentua.

5.4. Yritysten riskien hallinta

Avainasemassa on tietysti yritysten oma käyttäytyminen. Viimeistään yhteiseen rahaan siirryttäessä vientiyritysten olisi oivallettava muutoksen merkitys ja peruuttamattomuus. Periaatteessahan on mahdollista toimia menestyksellisesti suhdanneherkälläkin alalla kuten sel-luteollisuudessa, jos vain riittävästi huomioidaan etukäteen mahdolliset suuret hinnan vaihtelut. Varautuminen riskeihin edellyttää pienempää velkaantumista ja suurempaa käyttökattetta normaalivuosina. Toiminnan parempi kate on saavutettavissa paitsi rahoituskuluja vähentämällä myös tiukemmalla otteella panoshinnoista neuvoteltaessa. Parempi varautuminen hintariskeihin merkitsee pienemmän velanoton vuoksi *ceteris paribus* myös pie-

nempiä investointeja ja hitaampaa kapasiteetin kasvua aloilla, joilla hintavaihteluiden riski on suuri (kuten sellu- ja sahateollisuus). Tämä haitta saattaa tosin hävitä, jos EMUn toteutuminen vähentää hintojen vaihtelua, kuten Baldwin (1991) arvelee käyvän.

5.5. Työaikajoustot

Maineikkaassa teoksessaan työttömyydestä Layard et al (1991) torjuvat yleiset työajan lyhennykset työttömyyden parannuskeinona mutta (hieman ristiriitaisesti) ottavat esiin myönteisenä esimerkkinä työpanoksen sopeutuksesta japanilaisen tavan sopeuttaa työtunteja tuotannon vaihteluihin. Väliaikainen työajan lyhennys onkin epäilemättä parempi keino kuin työntekijöiden irtisanominen. Työajan joustassa vältytään irtisanomis- ja rekrytointikustannuksilta, työttömyyden aiheuttamalta syrjäytymiseltä sekä pidennetään työsuhteiden kestoa. Koska Suomessa yritykset vaikuttavat usein haluttomilta tällaisiin järjestelyihin, olisi ehkä pohdittava julkisen vallan mahdollisuuksia tarjota osapuolille keppiä ja porkkanaa asian edistämiseksi.

5.6. Valtion toimet

Kiinteän valuuttakurssin oloissa finanssipolitiikka on ainoa toimiva talouspolitiikan lohko. Valtion tulisi varautua mahdollisiin työttömyyskausiin niin, että se tarvittaessa kykenisi nopeasti lisäämään julkisia investointeja (perinteisesti Suomessa julkiset investoinnit ovat vaihdelleet myötäsyklisesti ja siten lisänneet työllisyyden vaihteluita). Periaatteessa valtio voisi myös nopean työttömyyden kasvun uhattessa maksaa yrityksille tukea henkilöstön koulutukseen, jos irtisanomisista pidättäydytään. Edelleen valtio voi tehokkaasti alentaa kotimaisia kustannustasoa ilman deflaatiovaaraa alentamalla taantuman aikana välillisiä työ-

voimakustannuksia. Tällaiset toimet ovat periaatteessa mahdollisia myös EMUn jäsenenä, mutta ne luonnollisesti edellyttävät valtiolta erittäin vahvaa rahoitusasemaa, koska EMU-jäsenyys estää laajan turvautumisen lainanottoon. Siksi olisikin EMUun liittymistä lykättävä, kunnes valtion budjetti on ylijäämäinen tai vähintäänkin tasapainossa.

5.7. Ovatko neuvottelujärjestelmän muutokset välttämättömiä?

Usein esitetään lisäjoustavuuden lähteeksi palkkaneuvottelujen hajauttamista ja paikallista sopimista. Edellä on jo mainittu vaatimus palkkojen sopeutumisesta kannattavuuden vaihteluihin. Forsman, Haaparanta ja Heinonen (1993) ovat esittäneet palkkojen indeksoimista vaihtosuhteen kanssa. Mielestäni on kuitenkin perusteltua uskoa, että palkkojen joustaminen kannattavuuden tai vaihtosuhteen mukana johtaa sekä liiallisiin yleisen palkkatason vaihteluihin että samalla liian vähäisiin sopeutuksiin aloilla, joilla työvoiman neuvottelu-asema on hyvä. Mitään periaatteellista estettä keskitetyn neuvottelujärjestelmän toimivuudelle myös rahaliiton oloissa ei ole. Tästä lienevät Saksa ja Itävalta parhaita esimerkkejä.

6 Onko elämää EMUn ulkopuolella?

Jos Suomi jää EMUn ulkopuolelle (joko EU:n jäsenenä tai jäsenyyden torjuneena), on periaatteessa kaksi mahdollista tilannetta. Joko Suomi on EMUn ulkopuolella yksin tai sitten Ruotsin ja Norjan kanssa. Herää kysymys voiko itsenäinen rahatalous selvitä suuren EMU-blokin rinnalla? Eräs mahdollisuus olisi pohjoismaisen valuuttaunionin perustaminen, joka saattaisi olla riittävän suuri tullakseen toimeen. On kuitenkin luultavaa, että pohjoismainen inflaatio jäisi tällöin korkeammaksi kuin EMUssa.

Periaatteessa EMUn ulkopuolella on mahdollista säilyttää enemmän talouspoliittista itsenäisyyttä ja saada aikaan parempia tuloksia kuin rahaliitossa. Käytännössä tämä on kuitenkin mahdollista vain jos velkojat sallivat. Heikon ja velkaisen kimppuun voivat spekulantit hyökätä, jolloin seurauksena ovat liialliset valuuttakurssin vaihtelut. Sveitsin esimerkki osoittaa, että pienen maan valuutta voi selvitä jopa suuria paremmin, jos maalla on suuret ulkomaiset nettosaatavat, erittäin vahva makсутase ja suuri valuuttavaranto. Tällä hetkellä nämä ehdot eivät toteudu Suomen kohdalla.

7 Johtopäätöksiä

Vaikuttaa ilmeiseltä, että EMU-jäsenyys on onnistuessaan erinomainen ratkaisu Suomelle. Talouskehityksestä tulee vakaampi ja pitkällä aikavälillä paineet tehokkaampaan toimintaan lisäävät ehkä tuottavuutta enemmän kuin kelluvan valuuttakurssin aiheuttama "pehmeä" budjettirajoite. Rahaliiton peruuttamattomuuteen liittyy kuitenkin riskejä (lähinnä aiemman kehityksemme perusteella), jotka tulisi tiedostaa ja joihin yritysten, pankkien, valtion ja työmarkkinajärjestöjen tulisi varautua. Riskien toteutuessa varautuminen on myöhäistä. Tähänastinen keskustelu on ehkä tarkoitushakuisesti vähätellyt riskejä.

Eräs kysymys, jota ei ole haluttu ääneen esittää, koskee mahdollisuutta, että Suomi liittyy EMUun ja Ruotsi jää sen ulkopuolelle. Tilanne olisi epäilemättä kiusallinen suomalaiselle metsäteollisuudelle. Kärjistyessään asetelma voisi johtaa siihen, että Suomi vaatisi EU:n kauppapoliittisia vastatoimia "aggressiivista" valuuttakurssipolitiikkaa harjoittavaa Ruotsia vastaan. Jos EU-jäsenyys toteutuu, olisi alettava vakavassa mielessä pohtimaan tämänkaltaisia asioita.

Kirjallisuus

- Alho, Kari, Kotilainen, Markku ja Mika Widgren (1992): *Suomi Euroopan yhteisössä, arvio taloudellisista vaikutuksista*. ETLA B:81, Helsinki.
- Alho, Kari ja Mika Widgren (1994): *Suomen EU-valinta*. ETLA B:94, Helsinki.
- Baldwin, Richard E. (1991): "Economic integration, efficiency and growth", *European Economy*, 44:1.
- Calmfors, Lars (1993): "Lessons from the macroeconomic experience of Sweden", *IIES Seminar Paper No. 522*.
- Feldstein, Martin (1992): "Europe's Monetary Union", *The Economist*, June 13.
- Eichengreen, Barry (1993): "European Monetary Unification", *Journal of Economic Literature*, XXXI:3.
- Forsman, Pentti, Haaparanta, Pertti ja Tarja Heinonen (1993): "Kelluva kiwi ja uppoava emu - kokemuksia kelluvasta valuuttakurssista", *Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/1993*.
- Hetemäki, Martti (1993): "Suomi ja EMU", *Kansantaloudellinen aikauskirja 3/1993*.
- Hetemäki, Martti (1994): "EU:n talouspolitiikka", *Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/1994*.
- Hjerpe, Reino (1993): "Talouden häiriöt ja EY:n rahaliitto", *TTT Katsaus 1/1993*.
- Honkapohja, Seppo (1994): "Euroopan talousliitto ja yhteinen raha - mitä on uusi eurooppalaisuus?", *Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/1994*.
- Kajaste, Ilkka (1993): "Suhdanneherkkyys, häiriöalttius ja ulkomaankaupan rakenne", *KOP Taloudellinen katsaus 1/1993*.
- Kiander, Jaakko (1994): "Devaluation cycle as an implicit contract", *Palkansaajien tutkimuslaitoksen keskusteluaiheita no. 120*.

Layard, Richard, Nickell, Stephen ja Richard Jackman (1991): *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford University Press, Oxford.

Oksanen, Heikki (1994): "Miten EY-jäsenyys vaikuttaa työllisyyteen ja hyvinvointiin?", *Talous ja yhteiskunta* 1/1994.

Utrikesdepartementet (1993): *Ekonomiska*

konsekvenser av ett svenskt medlemskap i EG/EU. Stockholm.

VATT (1992): *Suomi Euroopan Yhteisön jäseneksi? Taloudelliset vaikutukset*. Valtion taloudellinen tutkimuslaitos, julkaisuja 5, Helsinki.

Ylikoski, Esa (1994): "Eurovaihtoehdostamme", moniste, Siikaranta-opisto.